

Nr 141.

Av herr Wagnsson m. fl., om utredning rörande förstatligande av samtliga kommunala mellanskolor m. m.

Den kommunala mellanskolan upprättades genom riksdagens beslut år 1909 i huvudsakligt syfte att tillgodose mindre städers och stadsliknande kommuners behov av en skolform, som kunde meddela en allmänt medborgerlig bildning och vars genomgående medförde kompetens till vissa befattningar i statens eller enskild tjänst.

Vid 1909 års riksdag beslöts, att statsbidrag skulle utgå till varje kommunal mellanskola med 4,800 kronor, varjämte till undervisningen i huslig ekonomi skulle vid skola, där flickor undervisades, utgå ett särskilt understöd, ej överstigande 600 kronor. Dessutom skulle i fråga om ordinarie lärares avlöning och pensionering gälla, vad i detta hänseende var fastställt för de högre folkskolorna.

År 1918 höjde riksdagen i samband med ny lönereglering för skolornas lärarpersonal grundanslaget för de kommunala mellanskolorna till 11,200 kronor för varje samt därtill 2,800 kronor för varje parallellavdelning och högst 600 kronor till undervisningen i huslig ekonomi. Dessutom skulle följande bidrag utgå till varje skola: 1) åt manlig ordinarie lärare 500 kronor, 2) åt manlig extra ordinarie eller vikarierande ämneslärare med full tjänstgöring 300 kronor, för rektor $\frac{2}{3}$ av arvudet och för biträdande föreståndarinna det till henne utgående arvode, 200 kronor, för ordinarie ämneslärare ett belopp, som motsvarade de läraren tillkommande ålderstillägg. Därjämte skulle bidrag utgå till avlöning åt lärare, som vikarierar för ordinarie eller extra ordinarie ämneslärare. För sistnämnda fall äro särskilda bestämmelser stadgade. Därtill utgå vissa statsbidrag för undervisningen i kvinnlig slöjd och gosslöjd. Anslag ha dessutom beviljats till tillfällig löneförbättring åt ordinarie och extra ordinarie ämneslärare samt åt övningslärare. Slutligen kommer härtill anslag för beredande av dyrtidstillägg åt samtliga nyssnämnda lärarkategorier. De kommunala mellanskolorna ha sålunda varit föremål för statens omvårdnad, och betydande anslag erfordras alltjämt åt dem. Ute i landet har förståelsen för mellanskolans arbetsuppgift växt och ett stort antal kommuner av stadsliknande art har skaffat sig en mellanskola, trots de därmed förenade dryga kommunala utgifterna, vilket visar att 1909 års riksdagsbeslut i fråga om mellanskolorna var väl grundat. Vid början av år 1927 funnos ej mindre än 87 mellanskolor, vilket antal sedermera utökats till nu befintliga 93.

1927 års riksdag och mellanskolorna.

För mellanskolorna blev 1927 års riksdag särdeles betydelsefull. I den skolomorganisation, som denna riksdag genomförde, ingår inrättandet av samskolor som ett viktigt moment. Av de år 1927 befintliga mellanskolorna

skola 54 ombildas till statens samrealskolor. Genom detta beslut har staten iklätt sig betydligt stegrade utgifter för dessa 54, och en stor del av de utgifter, som moderkommunen till en sådan skola förut haft för densamma, har bortfallit och i stället lagts över på staten. Moderkommunen har, efter förstatligandet av skolan, sålunda endast att tillhandahålla erforderliga undervisningslokaler jämte inredning och möbelutrustning ävensom bostad åt rektor samt att, i förekommande fall, lämna sådan från mellanskola till läroverket överflyttad ordinarie ämneslärare eller lärarinna, som icke har behörighet till adjunktstjänst vid allmänt läroverk, bostad och bränsle eller ersättning därför.

De kommuner, vilkas mellanskola icke är föremål för förstatligande, för närvarande 39, erhöilo icke samtidigt några lättnader i sina utgifter för mellanskolan. En väsentlig skillnad har sålunda inträtt mellan de före riksdagsbeslutet år 1927 i fråga om grunderna för statsbidragets utgående likställda mellanskolorna.

Under det att vid en samrealskola samtliga lärarlöner och arvoden åt läkare, bibliotekarie m. m. utgå av statsmedel, har den kommunala mellanskolan att med kommunala medel bestrida utgifterna för exempelvis extra ordinarie lärare och en del timlärare, då statsmedel icke utgå till dessa lärares grundavlöning med undantag för det fall, att parallellavdelning finnes vid skolan.

Jämförelse mellan samrealskole- och kommunala mellanskolekommuners inkomster och utgifter.

Till utgångspunkt för den utredning, som nu följer och som avser att söka få fram en ungefärlig summa, motsvarande skillnaden mellan en realskole- och en mellanskolekommun i fråga om utgifter, ha tagits skolor i storleksordningen 70—100 lärjungar och redogörelser för mellanskolor och samskolor för år 1928.

Med avseende på bostads- och vedbrandsersättningarna inträda rätt avsevärda lättnader för realskolekommunen, sedan omorganisationen av skolan blivit fullt genomförd. Vad ersättningen åt rektor beträffar kan denna lämnas ur räkningen, då den skall utgå både vid realskola och mellanskola och kommunernas utgifter i bägge fallen torde ställa sig lika. I en realskola får väl rektor något större bostadsförmån eller högre ersättning, men realskolekommunens utgift härför kompenseras därigenom, att vedbrandsersättningen bortfaller. För de övriga lärarna bortfalla utgifterna för bostad och vedbrand i realskolekommunen, om lärarna ha adjunktskompetens. För närvarande sakna en hel del lärare denna kompetens, men många av dessa torde inom kort förvärva sig denna, nämligen de ordinarie lärare, som blott sakna provåret i kompetensen. Vid en undersökning bland ett stort antal skolor har det framgått, att c:a 40 % inneha full kompetens, (c:a) 25 % inneha nära nog full kompetens och torde förvärva den. Övriga (c:a) 35 % torde icke förvärva sig kompetens. Man kan sålunda räkna med, att en realskolekommun kommer att slippa ifrån omkring 65 % av de utgifter, som mellanskolekommunen har

för bostadsersättning åt ordinarie lärare (utom rektor). Så småningom kommer realskolekommunen att bli fri från alla dessa utgifter, då icke kompetenta lärare genom inträde i pensionsåldern, dödsfall m. m. avgå från sina befattningar och ersättas med adjunktskompetenta. Merutgiften, som mellanskolekommunen har i detta hänseende, torde kunna upptagas till 1,900 kronor, om man räknar med en genomsnittsansättning av 1,000 kronor åt varje ordinarie lärare och 3 lärare vid skolan. Realiter är genomsnittsutgiften för bostad och vedbrand åt varje ord. lärare vid mellanskolor för närvarande högre än 1,000 kronor. Övergår man så till de utgifter, som helt bortfalla för realskolekommunen, men som mellanskolekommunen fortfarande har att bestrida, kommer man i första hand då till utgifterna för lärarnas avlöning. Grundanslaget för varje kommunal mellanskola utgör 11,200 kronor, vilket blir 2,800 kronor på varje klassavdelning. Jämför man denna summa med de ordinarie lärarnas grundlöner, finner man att statsbidraget motsvarar grundlönen för 4 ordinarie kvinnliga ämneslärare à 2,800 kronor. För de manliga ordinarie ämneslärarna utgå dessutom statsbidrag med 500 kronor till vardera. Utgår man från den förutsättningen, att de 2,800 kronorna äro ersättning för en kvinnlig ordinarie ämneslärares grundlön, och om man sedan ser på de anslag till lärares avlöning, som riksdagen efter år 1918 beviljat, såsom till tillfällig löneförbättring och dyrtidstillägg, finner man att statsanslag utgår till de ordinarie lärarnas avlöning, så när som på bostads- och vedbrandsersättningen, som ju utgår av kommunala medel. Men de 4 ordinarie lärarna räcka ej till för att uppehålla undervisningen vid en mellanskola. Utöver dem erfordras extra lärartimmar.

Vid beräklandet av det antal extra lärartimmar, som behövas för en skola om 4 klasser, bör den timplan, som fastställts för den fyraåriga realskolan, läggas som grund. I den avskrift av Kungl. Maj:ts nådiga brev till skolöverstyrelsen, som tillställts de kommunala mellanskolorna den 16 maj 1929, föreskrives, att vid varje kommunal mellanskola skall finnas en särskild, för varje mellanskola av skolöverstyrelsen fastställd undervisningsplan. Vid dennas uppgörande skall den undervisningsplan, som av Kungl. Maj:t fastställts för fyraårig realskola, tjäna till ledning. Även om för närvarande icke alla mellanskolor tillämpa denna plan, torde den inom de närmaste åren bliva införd vid dessa skolor och därigenom likställighet mellan realskolor och mellanskolor, vad undervisningsplanen beträffar, vinnas. Sättes i likhet med föreskrifterna i nu gällande stadga för mellanskolorna rektors tjänstgöringsskyldighet till högst 22 timmar och ordinarie lärares till högst 28 timmar, blir timtalet för de 3 ordinarie lärarna och rektor 106 veckotimmar. Enligt timplanen för realskolan erfordras 120 $\frac{1}{2}$ timmar för läroämnena. Skillnaden blir 14 $\frac{1}{2}$ timmar, vilka skola bestridas genom extra timmar. Med en genomsnittsutgift av 100 kronor per timme och år, komma dessa 14 $\frac{1}{2}$ timmar att kosta mellanskolekommunen 1,450 kronor.

Om för övningsämnena teckning, musik och gymnastik beräknas 20 lärartimmar per vecka (om klasser vid undervisningen i gymnastik och musik sam-

manslås till grupper), och genomsnittsarvodet för 1 lärartimme sättes till 87,5 kronor, kostar undervisningen i dessa ämnen en mellanskolekommun i lärararvoden 1,750 kronor. För undervisningen i flickslöjd erfordras (om statsbidrag beräknas för 2 grupper) 75 kronor av kommunens medel, för goss-slöjden (med statsanslag beräknat för 2 grupper) 140 kronor. Därtill har mellanskolekommunen följande utgifter för lärare och läkare: rektorsarvode ($\frac{1}{3}$) 333 kronor, skolans andel i pensionsavgifterna c:a 820 kronor, läkararvode c:a 300 kronor, bibliotekarie 100 kronor.

Mellanskolekommunens utgifter utöver realskolekommunens äro sålunda:

Hyresersättningar	kr. 1,900: —
Arvode åt tim.- eller e. o. lärare	„ 1,965: —
Rektors arvode	„ 333: —
Andel i pensionsavgifter c:a	„ 900: —
Läkararvode	„ 300: —
Bibliotekariens arvode	„ 100: —
<hr/>	
Summa kr. 5,498: —	

eller i runt tal 5,500 kronor.

Arvodet åt timlärare eller e. o. lärare, 1,965 kronor, torde vara det lägsta, man har att räkna med för en skola av ovannämnda storlek. I många skolor torde man icke kunna räkna med så stora statsbidrag, som här gjorts. Ovanstående slutsumma kan därför sägas vara lågt räknad.

Övriga utgifter för mellanskolan.

Fastighetens och tomtens underhåll	kr. 1,500: —
Bränsle, lyse, vatten, städning	„ 2,200: —
Undervisnings- och förbrukningsmaterial	„ 1,000: —
Inventarier (möblers underhåll, nyinköp)	„ 300: —
Annonser, tryck (årsredogörelse, katalog, schema)	„ 450: —
Böcker till referens- och skolbiblioteket	„ 300: —
Premier	„ 100: —
Telefon	„ 125: —
Kassörens arvode och div. utgifter	„ 800: —
<hr/>	
Summa kr. 6,775: —	

Uti ovan upptagna fastighetsunderhåll är icke inberäknad ränta och amortering, då dylik utgift både för realskole- och mellanskolekommunerna skola bestridas av kommunala medel. Dessa utgiftsposters storlek varierar givetvis vid de olika skolorna. Förutsatt att dessa utgifter skola täckas efter samma principer som vid samrealskolorna, måste mellanskolorna upptaga terminsavgift. För att icke vid mellanskolorna denna skall behöva sättas högre än vad den i genomsnitt torde komma att bli vid realskolorna, bör den beräknas till c:a 50 kronor. Då ej mindre än 22 av 34 mellanskolor (de övriga 5 i Stockholm, Göteborg, Malmö och Norrköping böra lämpligen i detta fall icke medräknas) läsåret 1928—29 hade ett elevantal av 70 eller därunder, torde vid

beräklandet av inkomsterna på terminsavgifterna för en mellanskolekommun i allmänhet detta tal läggas till grund.

Terminsavgifterna à 50 kronor ge vid en skola om 70 lärjungar efter nödig reduktion för befrielser och nedsättningar med $\frac{1}{3}$ i avgifter c:a 5,600 kronor. För att täcka bristen i de i ovanstående tablå upptagna utgifterna måste kommunen tillskjuta 1,175 kronor. Räknar man med en skola om 50—60 lärjungar, blir kommunens utgift, även om kostnaderna i ovanstående tablå nedbringas med exempelvis 600 kronor till 6,175 kronor, omkring 1,700 kronor för nu nämnda ändamål. För en skola om 45 lärjungar stiger dess utgift till omkring 2,000 kronor.

Sammanläggas de kommunala merutgifterna, som mellanskolekommunen får jämfört med realskolekommunen, bli dessa c:a 6,675 kronor för ett lärjungeantal i mellanskolan av 70 och c:a 7,575 kronor för ett lärjungeantal av 45, om i sista fallet utgifterna reduceras till 5,675 kronor. Varje lärjunge kostar i en skola om 70 elever efter dessa beräkningar omkring 95 kronor och i en med 45 elever 126 kronor.

Det är sålunda väsentliga merutgifter mellanskolekommunen har. Om man betänker, att de genom 1927 års beslut förstatligade 54 mellanskolorna ägdes av kommuner, som i flertalet fall voro folkrika och ekonomiskt bärkraftiga, och att de nuvarande mellanskolorna i mycket stor utsträckning ägas av kommuner med liten folkmängd och med mindre ekonomisk bärkraft, framstår i än högre grad, än vad nyssnämnda siffror ge vid handen, den stora skillnaden mellan realskolekommuner och mellanskolekommuner i avseende på utgifterna för skolan. Från 1928—29 års redogörelser äro nedanstående uppgifter hämtade.

Den kommunala kostnaden år 1928 för de 34 mellanskolorna (med undantag av de 5 i Stockholm, Göteborg, Malmö och Norrköping) var c:a 520,000 kronor. Medelkostnaden blir alltså c:a 15,000 kronor för dessa. Kommunernas kostnader i detta hänseende variera mellan lägst 7,500 kronor och högst 37,513 kronor. De 4 ovannämnda städernas kommunala utgifter för sina mellanskolor voro c:a 760,600 kronor.

Terminsavgifter ha upptagits vid 32 skolor; 7 skolor ha icke upptagit sådana. Terminsavgifterna ha varierat mellan 10 kronor och 100 kronor. I stor utsträckning upptagas högre terminsavgifter för barn från andra skoldistrikt än det egna. Mellanskolekommunens kostnader för varje barn variera betydligt mellan 100 kronor och upp till c:a 350 kronor. Sålunda kostar varje barn i skolan i Solna 215 kronor, Stocksund 347 kronor, Gnesta 152 kronor, Tierp 134 kronor, Malmköping 100 kronor, Valdemarsvik 234 kronor, Atvidaberg 207 kronor, Kungsbacka 152 kronor, Torsås 146 kronor, Mölndal 288 kronor, Karlsborg 328 kronor, Torsby 206 kronor, Göteborg 154 kronor o. s. v.

I de flesta skolor utgöres elevantalet till stor del av barn från främmande skoldistrikt. I många fall stamma $\frac{2}{3}$ av eleverna från främmande kommuner. Mellanskolekommunen får sålunda bära avsevärda utgifter för andra kommuners barn. Man kan sålunda icke med fog påstå, att de kommunala mellan-

skolorna äro uteslutande kommunala, d. v. s. en primärkommuns enskilda ekonomiska angelägenheter. Snarare torde man kunna säga, att sagda skolors arbetsuppgift är av mera allmän natur. Mellanskolan är numera direkt anknyten nedåt till folkskolan (bottenskolan) och uppåt till gymnasiet och är sålunda ett betydelsefullt led i vårt skolväsende.

Genom 1927 års skolreform, varigenom bl. a. 54 av landets dåvarande 87 kommunala mellanskolor förstatligats, hava statsmakterna ävenledes i betydande utsträckning sanktionerat principen, att skolväsendet är en hela landets angelägenhet, vars utgifter böra bestridas av staten. Då de icke förstatligade kommunala mellanskolorna på samma sätt som statens realskolor fylla ett betydelsefullt behov, torde det kunna anses vara med rättvisa och billighet överensstämmande, att de enskilda kommuner, på vilkas initiativ dessa skolor tillkommit, få sina kostnader i möjligaste mån lättade.

Som stöd för dylika synpunkters riktighet tillåta vi oss citera, vad departementschefen anför ur de skolsakkunnigas yttrande i prop. 214/1925, sid. 79: "skolsakkunniga framhöllo i sitt yttrande den 15/12 1924 bl. a., att det hittills för statsverket varit och även fortfarande torde vara en avsevärd ekonomisk fördel att, tack vare enskilt initiativ och genom uppoffring av arbete och penningar från såväl kommuner som enskilda, på skilda håll i vårt land upprätthölles en högre undervisning, som staten i många fall annars knappast kunnat undandraga sig att ombesörja".

Under återopande av i ovanstående utredning framlagda skäl dels beträffande merkostnaderna för en mellanskolekommun jämfört med en realskolekommun och dels beträffande rekryteringen av lärjungarna vid de kommunala mellanskolorna, och då det i övrigt kan anses rättvist, att större likställighet ernås mellan realskole- och mellanskolekommuner i fråga om statens utgifter för desamma, få vi hos riksdagen vördsamt anhålla,

att riksdagen ville hos Kungl. Maj:t hemställa
dels om en utredning snarast möjligt beträffande ett eventuellt förstatligande av de kvarvarande kommunala mellanskolorna;
dels ock, i avvaktan på denna utredning, om förslag till nästkommande års riksdag om ökat statsbidrag till dessa skolor.

Stockholm den 20 januari 1930.

Ruben Wagnsson.

N. J. F. Almkvist.

Wilhelm Björck.

Carl Eriksson.

Joh. Larsson,

P. Granath.

Harald Åkerberg.

Örbyhus.

C. P. Wahlmark.

A. J. Bårg.

I motionens syfte instämmer:

E. Thulin.